

Effectief leesonderwijs in de lerarenopleiding: kansen, drempels en uitdagingen

Effectief leesonderwijs in de lerarenopleiding: kansen, drempels en uitdagingen

Inhoud

1	Inleiding	7
2	Hoe is het gesteld met het urgentiebesef bij lerarenopleiders en bij studenten?	9
3	Is er een taal-leesbeleid op de lerarenopleiding?	11
4	Werken de lerarenopleidingen volgens de principes van effectieve leesdidactiek?	13
5	Hoe stimuleren de lerarenopleidingen de leesmotivatie van hun studenten?	17
6	Leert de lerarenopleiding de studenten hoe ze via formatieve feedback de leesontwikkeling van hun leerlingen kunnen volgen?	21
7	Conclusie	23
8	Bijlage 1: overzicht van de opleidingen en de gespreksdeelnemers	25
9	Bijlage 2: interviewleidraad	27
10	Referenties	33
	Colofon	34

1 Inleiding

Hoe bereiden lerarenopleiders in Vlaanderen en Nederland toekomstige leraren voor om effectief leesonderwijs te geven aan hun leerlingen? Wat hebben de lerarenopleiders en opleidingen nodig op dit gebied? Zijn er goede praktijkvoorbeelden die inspirerend kunnen zijn, en waar liggen er kansen, drempels of uitdagingen? Op die vragen een antwoord krijgen is belangrijk, want goed zijn in lezen is cruciaal om vlot te kunnen meedraaien in de 21ste-eeuwse samenleving, waarin informatie verwerken en kennis verwerven belangrijke vaardigheden zijn. Om het leesbegrip en de leesmotivatie van leerlingen te kunnen verbeteren, heb je leraren nodig die kunnen voorzien in krachtig en effectief leesonderwijs. Het is de belangrijke taak van lerarenopleiders om de leraren van morgen wegwijs te maken in effectieve leesdidactiek, de nodige pedagogische handvatten mee te geven, en leesrolmodellen van hen te maken die kinderen en jongeren weten te enthousiasmeren voor lezen.

Om zicht te krijgen op hoe lerarenopleidingen dat aanpakken, namen leden van de Vlaams-Nederlandse Taalraad Begrijpend Lezen in november en december 2020 kwalitatieve interviews af bij 9 pabo's en 1 lerarenopleiding voor voortgezet onderwijs in Nederland en 5 lerarenopleidingen basisonderwijs in Vlaanderen. Docenten Nederlands, opleidingsmanagers, studenten en opleidingsscholen lichtten in de interviews toe hoe leraren van morgen in de lerarenopleiding voorbereid worden om effectief leesonderwijs te geven aan hun leerlingen.

Om de gesprekken te structureren, vertrokken de Taalraadleden vanuit de vijf kernthema's uit hun actieplan *Effectief onderwijs in begrijpend lezen. Acties voor beter leesbegrip en meer leesmotivatie* (2019):

1. werk vanuit een urgentiebesef;
2. werk met een taal-leesbeleid;
3. werk met effectieve vakdidactiek;
4. werk aan leesmotivatie;
5. geef formatieve feedback.

Zo kwamen de Taalraadleden in de interviews niet alleen te weten of deze vijf kernthema's ook herkenbaar zijn voor de lerarenopleidingen, maar kregen we meteen ook een inkijk in de kansen, uitdagingen en inspirerende voorbeelden die er in de lerarenopleidingen zijn als het gaat over effectief leesonderwijs en konden we noteren wat de lerarenopleidingen op dit punt nog nodig hebben. In deze publicatie leest u onze bevindingen en geven we voor elk van de vijf kernthema's concrete inzichten, aanbevelingen en praktijkvoorbeelden mee.

2 Hoe is het gesteld met het urgentiebesef bij lerarenopleiders en bij studenten?

Goed zijn in begrijpend lezen: het is van groot belang voor een succesvolle schoolloopbaan, om de stap te kunnen zetten naar de arbeidsmarkt, en om succesvol te kunnen meedoen in de maatschappij anno 2021.

Op elke basisschool zouden leerlingen daarom via een doeltreffende methodiek moeten leren begrijpend lezen. Ook moeten leerkrachten hun leerlingen stimuleren en motiveren om zelf te gaan lezen. In welke mate zijn de lerarenopleidingen zich bewust van die urgentie rond begrijpend lezen? Hoe brengen ze hun studenten dat urgentiebesef bij, en welke urgentie voelen ze zelf om hun studenten tot lezen aan te zetten?

Uit de gesprekken blijkt dat de lerarenopleiders die urgentie zeker voelen. Daar dragen de recente PIRLS- en PISA-onderzoeksresultaten zeker toe bij, samen met de media-aandacht die daarop volgde. Zowel bij de opleiding als bij de studenten zelf staat lezen daardoor sterk(er) in de belangstelling. Hoewel er door de docenten ook naar de overheid wordt gekeken om hier structureel mee aan de slag te gaan, heeft een aantal hogescholen die tegenvallende onderzoeksresultaten ook aangegrepen om hun eigen aanpak kritisch onder de loep te nemen, en begrijpend lezen sterker te verankeren in het curriculum. Dat curriculum zit echter vaak al overvol, geven veel lerarenopleiders aan. Hoewel ze graag meer tijd zouden willen besteden aan kennis en vaardigheden rond lezen, zijn er binnen het curriculum ook nog heel wat andere doelstellingen te bereiken. Daardoor

verdwijnt de urgentie van leesonderwijs voor studenten vaak tussen alle andere doelstellingen die ze moeten bereiken tijdens hun opleiding.

Verder lieten Nederlandse opleiders weten dat de landelijke kennisbasistoets de aandacht voor effectieve leesdidactiek vaak in de weg zit. Leesstrategieën en -vaardigheden worden soms op een specifieke manier aangeboden, puur omdat de kennisbasistoets erom vraagt, waardoor 'teaching to the test' op de loer ligt. Bovendien zitten in die kennisbasistoets weinig productieve vaardigheden verwerkt, en wordt evenmin het werken met kinderboeken of jeugdliteratuur getoetst.

Docenten stellen ook vast dat het leesplezier bij de gemiddelde instromende student door de jaren heen lijkt te dalen. Pakweg tien jaar geleden bleken meer studenten nog te lezen voor hun plezier dan nu het geval is, zo merken docenten met heel wat jaren ervaring op. Ook het belang van goed leesonderwijs wordt niet zomaar door alle instromende studenten erkend.

Tussen de studenten onderling blijken er wel grote verschillen te zijn als het gaat over lezen op eigen niveau. Zo zijn er enerzijds gretige veellezers, maar anderzijds ook studenten die bijzonder veel moeite hebben met lezen. Graag lezen is zelden een doorslaggevend argument om voor de lerarenopleiding te kiezen: vaak schuilt de echte motivatie eerder in het willen werken met kinderen.

Daarin zit meteen ook een mogelijke aanbeveling om aan die leesmotivatie te werken: door nadrukkelijker in te zetten op wat (prenten)boeken voor jonge kinderen kunnen betekenen, kunnen leraren in opleiding sterker geprikkeld worden om met boeken aan de slag te gaan. Tegelijk is het van belang om ook de andere talenten van studenten voldoende aandacht te blijven geven, ook als ze minder (graag) lezen: het is als leraar in wording evengoed een sterke troef om creatief of sociaal meevoelend te zijn.

De Taalraad meent dat verdere inspanningen om het urgentiebesef te vergroten broodnodig zijn, gezien de dalende resultaten op het vlak van leesplezier en vaardigheid in begrijpend lezen en het feit dat lezen een cruciale competentie is om mee te kunnen in de samenleving. Die inspanningen zijn zowel nodig vanuit de overheid, die daarin een coördinerende rol kan spelen, als vanuit de lerarenopleidingen zelf, die er goed aan doen hun aanpak kritisch onder de loep te (blijven) nemen. Samen kunnen de overheid en de opleidingen bovendien makkelijker de drempels aanpakken die hierboven zijn geformuleerd. Een nauwere samenwerking tussen de verschillende onderwijsniveaus (basis-, voortgezet/secundair en hoger onderwijs) strekt daarbij ook tot aanbeveling.

3 Is er een taal-leesbeleid op de lerarenopleiding?

Om als lerarenopleiding werk te kunnen maken van goed leesonderwijs, kan een sterk taal-leesbeleid op de hogeschool een krachtig middel zijn. In hoeverre beschikken opleidingen momenteel al over zo'n uitgewerkt beleid, en hoe krijgt dat beleid vorm in de onderwijspraktijk?

Op dit moment blijken de meeste opleidingen wel te beschikken over een opleidingsbreed taalbeleid, al focust dat vooral op productieve vaardigheden zoals schrijven en spreken, en minder op de receptieve vaardigheden zoals lezen en luisteren. Het is dus wenselijk dat er ook een specifiek leesbeleid wordt opgesteld. Lezen kan je immers ook zien als de motor die de andere taalvaardigheden kan meetrokken.

In een aantal opleidingen staat het taal-leesbeleid hoog op de agenda, terwijl het in andere trager op gang komt. Een taal-leesbeleid is niet het enige wat de opleidingen op hun bord hebben liggen, waardoor de uitdaging om alles gecombineerd te krijgen erg groot is. Opleiders zien zeker het belang van een geïntegreerd taal-leesbeleid in, maar geven ook aan dat bijkomende handvatten om zo'n leesbeleid op te stellen zeker welkom zijn.

Opleidingen die al over een specifiek leesbeleid beschikken, hebben meestal net een curriculumvernieuwing achter de rug. Binnen dat leesbeleid is er vaak sterke aandacht voor de diversere studenteninstroom, en ook voor de transfer naar andere vakken dan Nederlands. Daar zijn docenten Nederlands ook vragende partij voor: zij willen meer geïntegreerd werken en hun vak vasthaken aan andere vakken. Jeugdliteratuur

kan op die manier fungeren als een bindmiddel tussen taalvakken en zaak- of levensbeschouwelijke vakken.

Inspirerend praktijkvoorbeeld: #OdiseeLeest

In het studiegebied Onderwijs op co-hogeschool Odisee werd een leesbeleidsplan uitgewerkt om de studenten te versterken in hoe zij lezen kunnen bevorderen bij leerlingen en in hun rol als cultuurparticipant. Onder de naam #OdiseeLeest wordt via tal van acties zoals kwartierlezen, aantrekkelijke leesplekken en evenementen ingezet op de leesmotivatie van de studenten zelf, zodat zij op hun beurt de liefde voor het lezen aan hun leerlingen kunnen doorgeven.

4 Werken de lerarenopleidingen volgens de principes van effectieve leesdidactiek?

De afgelopen decennia verscheen er veel wetenschappelijk onderzoek naar begrijpend lezen. Deze onderzoeken wijzen grotendeels op dezelfde kenmerken van effectieve didactiek voor begrijpend lezen, die daardoor breed gedragen en bekend zijn. Hoe wordt deze kennis op de lerarenopleiding overgebracht aan de studenten? En geven de lerarenopleiders zelf ook les volgens deze effectieve didactiek?

Het was hoopgevend om te merken dat op de meeste lerarenopleidingen de recentste inzichten aanwezig zijn en dat de studenten daar ook in onderwezen worden. Opvallend was wel dat op sommige opleidingen de focus voornamelijk lag op leesplezier, terwijl de effectieve didactiek enigszins onderbelicht bleef. De link tussen begrijpend lezen en leesplezier wordt soms net iets te snel gelegd, waardoor de slinger wat overslaat naar de kant van het leesplezier en de leesmotivatie, terwijl het belang van de samenhang tussen alle verschillende aspecten van lezen en het belang van het werken aan kennisontwikkeling niet uit het oog mag worden verloren. Een geïntegreerde visie op leesonderwijs en de samenhang tussen technisch lezen, leesbegrip en leesmotivatie ontbreekt vaak nog.

Ook het belang van het werken met rijke, authentieke teksten wordt verschillende keren herhaald. Docenten halen het inzetten van rijke teksten gekoppeld aan zaakvakken herhaaldelijk aan als een sterke didactiek.

Er luidt heel wat eensgezindheid over het belang van vakoverschrijdend werken op de opleiding, zodat je aan studenten meegeeft en voorleeft dat lezen niet alleen iets is dat je doet tijdens de taal- of leesles, maar ook in de zaakvakken. Aandacht voor het lezen is daarmee niet alleen een taak voor de docenten Nederlands op de lerarenopleiding, maar van alle docenten. Ook binnen de andere vakken zouden docenten moeten laten zien hoe je rijke teksten en kinderboeken kunt inzetten bij het opdoen van kennis over de wereld.

Hoewel het enthousiasme groot is bij docenten Nederlands, leert de realiteit dat samenwerkingsverbanden over de vakken heen niet altijd makkelijk op te zetten zijn. Tijdens curriculumvernieuwingen staat dit item dan ook hoog op de agenda en in diverse opleidingen lopen initiatieven om vakoverschrijdend met begrijpend lezen aan de slag te gaan. Helaas zijn zulke samenwerkingen volgens heel wat docenten nog te incidenteel en is er nood aan meer intentionele vormen van samenwerking. Docenten drukken expliciet de wens uit om structurele samenwerking een plaats te geven in het curriculum en hier sterker op in te zetten. Cruciaal is dat deze initiatieven ook bij de scholen weerklank vinden en door hen mee ondersteund worden.

Een algemene bezorgdheid die vanuit de opleidingen naar voren kwam, is dat studenten op hun stagescholen te weinig kansen krijgen om de

effectieve didactiek te oefenen. Op sommige scholen kunnen de kant-en-klare leesmethodes nogal overheersend zijn. Bovendien staat een individuele leerkracht die vooruit wil soms alleen ten opzichte van collega's.

In dat verband moet ook het schoolleiderschap genoemd worden als een belangrijk element dat bepaalde zaken kan doen veranderen op een school.

Al te vaak wordt van studenten dus verwacht de methode te volgen, ook als die niet gebaseerd is op de principes van effectieve didactiek. Om dat tegen te gaan, zetten sommige opleidingen partnerschappen op met stagescholen. Via die partnerschappen kunnen opleidingen hun visie over effectieve didactiek delen met de scholen. De aanwezigheid van een docent op de stageschool zorgt er bovendien voor dat informele gesprekken en incidentele leermomenten ontstaan.

Er zijn ook mooie praktijkvoorbeelden van stagescholen die vragende partij zijn om bij te leren over effectief leesonderwijs, waarbij studenten als gangmaker kunnen fungeren voor een andere aanpak.

De docenten zijn eensgezind over de verantwoordelijkheid die de lerarenopleiding heeft richting het werkveld. De ontwikkeling van een beginnende leerkracht mag niet stoppen na de opleiding. De lerarenopleiding heeft in die zin een belangrijke brugfunctie om wetenschappelijke inzichten te vertalen naar de onderwijspraktijk en is zich daar ook terdege van bewust.

Daarom nemen heel wat opleidingen initiatieven waar het werkveld bij betrokken is, zoals:

- Het organiseren van lerende netwerken en kenniskringen,
- Postgraduaatsopleidingen rond lezen en leesbevordering,
- Het werken met vaste stagescholen die de visie van de opleidingen onderschrijven en

het bieden van een opleiding voor mentoren,

- Deelname aan de *Lezen op school*-trajecten in Vlaanderen.

Inspirerende praktijkvoorbeelden:

De link tussen geschiedenis en jeugdliteratuur op Hogeschool KPZ

Hogeschool KPZ zette in 2019 een lerend netwerk op tussen basisschoolleerkrachten, docenten geschiedenis en taaldocenten, met als hoofdvraag: hoe kan jeugdliteratuur een centrale plek innemen in de lessen geschiedenis? Door het werken met rijke teksten, het vergelijken van historische bronnen en het lezen van jeugdliteratuur verdiepen leerlingen hun historische kennis, leren ze beter redeneren en krijgen ze een genuanceerd beeld van de wereld en haar geschiedenis.

LIST-bijeenkomsten op HU-PABO

Aan de Hogeschool Utrecht ontwikkelde het Lectoraat Geletterdheid van Thoni Houtveen de LIST-didactiek: LeesInterventie voor Scholen met een Totaalbenadering. Heel wat scholen contacteren de hogeschool nu met de vraag om hen te ondersteunen in de implementatie van LIST-projecten. Ook worden regelmatig LIST-bijeenkomsten georganiseerd, met een grote opkomst. Op die manier garandeert de hogeschool ook doorontwikkeling na de opleiding. Het wetenschappelijk onderbouwde verhaal biedt zowel startende als ervaren leerkrachten heel wat houvast.

Geïntegreerde zaakvakminor op Marnix Academie

Binnen de geïntegreerde zaakvakminor op Marnix Academie moeten studenten een lesontwerp maken samen met een andere student, waarbij lezen, schrijven en zaakvakken worden samengebracht. Eerst selecteren de studenten verschillende rijke teksten.

Daar zoeken ze vervolgens een filmpje bij, en ten slotte moeten de studenten rond de rijke teksten activiteiten bedenken. Die moeten bestaan uit activerende werkvormen, zodat de leerlingen echt in de teksten duiken. Uiteindelijk volgt er nog een schrijfo opdracht waarin de studenten concluderen wat ze uit de opdracht geleerd hebben. De opleiding wil met deze grote opdracht de studenten het vertrouwen geven dat ze kennis genoeg hebben om een rijke tekst te selecteren die van toepassing is op zowel lezen, schrijven als de kennis van de zaakvakken.

Praktijkopdracht PWPO Radboud Universiteit

De studenten maken aan de hand van de (wetenschappelijke) literatuur die ze lezen een lijst van do's-and-don'ts: wat kan een leerkracht best wel en best niet doen bij het geven van een lees- of spellingles? De studenten gaan aan de hand van deze lijst het onderwijs op de stageschool analyseren en van daaruit synthetiseren wat wel/niet effectief is om te doen. Ze doen dat voor technisch lezen in jaar 1 en voor begrijpend lezen en spelling in jaar 2. Deze opdracht draagt bij aan het urgentiebesef op de stagescholen.

5 Hoe stimuleren de lerarenopleidingen de leesmotivatie van hun studenten?

De leesmotivatie stimuleren is een essentieel onderdeel van effectieve leesdidactiek. Op dat vlak zijn leerkrachten een rolmodel voor hun leerlingen en vervullen ze een voorbeeldfunctie. Hoe bereiden de opleidingen hun studenten op die taak voor? Slaagt de lerarenopleiding erin de leesmotivatie van studenten op te krikken?

Lerarenopleiders besteden heel wat aandacht aan de leesmotivatie van de studenten. Die is bij aanvang van de opleiding doorgaans eerder laag, maar wanneer studenten het belang van lezen inzien, zijn ze gemotiveerder om met lezen aan de slag te gaan. Ook herontdekken sommige studenten hun leesplezier dankzij de opleiding.

Om studenten te verleiden tot lezen, kwamen in de gesprekken met docenten volgende aanpakken naar voren:

- twee keer per week vrij lezen, waarbij studenten zelf het boek mogen kiezen,
- ernaar streven om aan elk vak een jeugdboek te koppelen,
- als docent zelf een rolmodel zijn,
- incidentele boekpromotie naar aanleiding van een prijswinnaar,
- intentionele boekpromotie bij de start van elke taalles,
- een leeslijst met jeugdliteratuur die niet ouder is dan 5 jaar om studenten kennis te laten maken met recente jeugdliteratuur,
- studenten ervaringen laten delen over het werken met boeken in de klas,
- studenten laten getuigen over welk boek bij hen zorgde voor de (her)ontdekking van leesplezier,
- de koppeling maken met muzische vorming,
- elke les beginnen met een gedicht of een (kort)verhaal,
- een zwerfboekenkast plaatsen waarin boeken op het niveau van de studenten staan,
- een boekenhoek installeren in de cafetaria met boeken die interessant zijn voor zowel kinderen als volwassenen,
- samen lezen, naar het principe van Jane Davis van The Reader Organisation,
- een gemeenschappelijke leeservaring creëren door samen drie boeken te lezen,
- kennismaken met prentenboeken, als een ingang om het leesplezier bij studenten weer aan te wakkeren,
- veelvuldig inzetten op acties en ze blijven herhalen, want elke keer worden er wel een aantal studenten overtuigd.

Studenten laten kennismaken met het brede boekenaanbod mag niet ontbreken op de lerarenopleiding. Om als leraar boekentips op maat te kunnen geven aan leerlingen, is het immers noodzakelijk om kennis te hebben van welke boeken er zoal op de markt zijn. Opleidingen benadrukken dan ook bij hun studenten dat ze een rolmodel zijn voor hun toekomstige leerlingen, maar het blijkt niet zo evident om hen daar ook goed voor te wapenen. Kennis opdoen over jeugdliteratuur en zich verder verdiepen in leesmotivatie zijn thema's die in het curriculum vaak nog in keuzemodules zijn

ondergebracht. Daarmee spreek je als opleiding wel de meest gemotiveerde studenten aan, maar je loopt het risico een grote groep toekomstige leraren niet te bereiken.

Op de meeste opleidingen bestaan richtlijnen over hoeveel jeugdliteratuur studenten verplicht moeten lezen. In de samenstelling van die richtlijnen wordt gestreefd naar een evenwicht tussen de kennis over jeugdliteratuur uitbreiden en leesplezier aanwakkeren. Zo hoeven studenten niet steeds boeken te lezen in functie van hun toekomstige leerlingen, maar mogen ze soms ook boeken lezen op hun eigen niveau.

Net zoals bij de effectieve didactiek, is leesbevordering op heel wat opleidingen nog steeds een zaak van taaldocenten. Door dat verder open te trekken naar andere opleidingsonderdelen, zou leesbevordering een breder gedragen doelstelling kunnen worden. Bovendien kunnen studenten dan ook in andere vakken kennismaken met jeugdliteratuur en leren hoe ze jeugdboeken kunnen inzetten om aan de kennisontwikkeling van de kinderen te werken, een noodzakelijke voorwaarde voor begrijpend lezen.

Ook na de opleiding blijft het belangrijk om als leerkracht op de hoogte te zijn van het recente boekenaanbod, via nascholingen of andere professionaliseringsinitiatieven. Door te weten welke boeken er op de markt zijn en inzicht te hebben in de interesses en het leesniveau van hun leerlingen, zijn leraren perfect geplaatst om kinderen tot lezen aan te zetten, via gerichte boekentips op maat. Alleen is die kennis van het boekenniveau bij heel wat leerkrachten momenteel onvoldoende. Verschillende opleidingen geven aan daar tijdens de curriculumhervorming expliciet op in te zetten. Zo worden docenten er soms al in geprofessionaliseerd. Veel opleidingen geven echter aan dat bijkomende input en hulp zeker

welkom is: ze zijn immers op dat gebied nog sterk zoekende.

Heel wat opleidingen werken ook samen met bibliotheken, al wordt er soms aangegeven dat die samenwerking nog structureler kan. In Nederland verloopt de samenwerking vaak via De bibliotheek op school. De meeste opleidingen hebben ook een eigen bibliotheek.

Andere partners met wie vaak samengewerkt wordt, zijn Iedereen Leest en Stichting Lezen, waarbij opleidingen aanhaken bij initiatieven als de Voorleesweek, de Kinderboekenweek en de Jeugdboekenmaand. Binnen de opleiding wordt ook regelmatig de link gelegd tussen leesbevordering en muzische vorming.

Inspirerende praktijkvoorbeelden:

90 boeken voor ze afstuderen op NHL Stenden

De studenten aan de pabo van NHL Stenden lezen minimaal 30 jeugdboeken per jaar. Op het moment dat ze afstuderen, hebben ze op die manier minstens 90 boeken gelezen. Zo verzekert de opleiding zich ervan dat alle studenten voldoende in aanraking komen met jeugdliteratuur. Twee derde van hun boeken kiezen de studenten uit een lijst met recente jeugdliteratuur, om te vermijden dat studenten blijven hangen in boeken uit hun eigen kindertijd.

Een leesdossier, literatuurcirkels en een digitale wand op Hogeschool KPZ

De derdejaars van de opleiding krijgen voor het eerst te maken met een leesdossier. Dat dossier bevat een boekenlijst van 26 boeken, waarvan ze de hoofdmoot gelezen hebben in het eerste en tweede jaar. In het derde jaar moeten de studenten 'out of the box' te denken om boeken toe te voegen aan hun lijst en

worden ze gestimuleerd om op zoek te gaan naar literatuur die bij hen past. Daarnaast worden in het eerste en tweede jaar ook literatuurcirkels op de manier van Aidan Chambers georganiseerd. De opbrengst daarvan is meer formatief dan summatief, want daar komen heel inhoudsrijke gesprekken uit. Studenten houden sinds dit jaar ook bij welke boeken ze gelezen hebben op een Padlet. Ze leggen linken naar achtergrond- en lesmateriaal en ze geven hun persoonlijke top drie van de boeken. Op die manier krijgen de studenten een beeld van wat andere studenten lezen en kunnen ze opnieuw betekenisvolle gesprekken aangaan.

6 Leert de lerarenopleiding de studenten hoe ze via formatieve feedback de leesontwikkeling van hun leerlingen kunnen volgen?

Uit onderzoek blijkt dat formatieve evaluatie – waarbij de nadruk vooral ligt op het geven van feedback en tips voor verbetering – een positieve invloed kan hebben op leesvaardigheid en leesbegrip. Door te focussen op de progressie van de leerlingen en stapsgewijs te werken, krijg je als leraar veel informatie die helpt om toekomstige leeractiviteiten vorm te geven. Wat krijgen studenten in de lerarenopleiding mee over formatieve feedback? En wordt die ook ingezet om de eigen ontwikkeling van de studenten op te volgen?

Studenten blijken in de lerarenopleiding wel formatieve feedback te krijgen op hun leerproces in het algemeen, maar niet specifiek met betrekking tot lezen. Die formatieve feedback zit ook nog niet echt verankerd in het curriculum. Sommige opleidingen werken weliswaar met portfolio's of leesdossiers om een beeld te krijgen van de leesmotivatie van studenten, maar thema's zoals de didactiek van begrijpend lezen worden vooral summatief getoetst. Studenten krijgen ook weinig mee over hoe ze formatieve feedback kunnen inzetten om de leesontwikkeling van hun leerlingen te volgen, terwijl goede praktijkvoorbeelden zeer inspirerend zouden kunnen zijn voor studenten om een beter zicht te krijgen op hoe ze de vooruitgang van leerlingen op het vlak van lezen in kaart kunnen brengen.

Als het gaat over feedback op de leesvaardigheid van de leerlingen, geven de lerarenopleidingen aan dat in Nederland de LVS-toetsen nog al te vaak dominant zijn in het basisonderwijs. Het onderwijs staat op die manier ten dienste van de toetsing, terwijl het eigenlijk net omgekeerd zou moeten zijn.

Inspirerende praktijkvoorbeelden:

Een leesautobiografie en leeskringen op NHL Stenden

In het eerste jaar maken studenten een leesautobiografie om te kijken wat voor lezer ze aan het begin van de opleiding zijn. Gedurende de opleiding komen docenten daar in de lessen een aantal keer op terug en bespreken ze de ontwikkeling met de studenten. Op het einde van elk jaar worden er leeskringen georganiseerd, waarbij studenten hun ervaringen delen om zo vol enthousiasme te kunnen starten aan het volgende jaar.

Het boekenportfolio op De Kempel

Studenten werken gedurende hun studietraject aan een online portfolio. Daarin verzamelen ze allerlei activiteiten waarmee ze aan boekpromotie kunnen doen in de klas. Ze maken telkens ook de koppeling met een jeugdboek.

Er is dus geen vaste leeslijst, maar per module wordt gekeken naar welk jeugdboek daarbij betekenisvol kan zijn. In het derde jaar van de opleiding vindt er een formatief evaluatiegesprek plaats, waarin de studenten moeten aangeven wat dit alles heeft opgeleverd en hoe ze dit gaan toepassen in hun eigen lespraktijk.

***Formatief evalueren binnen het vak
Leesdidactiek op de Hogeschool van
Amsterdam***

Binnen het vak Leesdidactiek voeren de studenten wekelijks voorbereidende opdrachten uit waarop ze feedback ontvangen. Op die manier weet de docent waar de studenten staan en in welke richting ze evolueren. Tegelijkertijd werken ze gedurende de hele cursus al aan de eindopdracht van het vak en bespreken ze hun werkzaamheden tussentijds in groepjes. Zo blijven de studenten sleutelen aan het product en leren ze van elkaar.

7 Conclusie

De gesprekken met de 15 lerarenopleidingen gaven de Taalraad een helder beeld van de stand van zaken van het leesonderwijs op de lerarenopleiding. De lerarenopleidingen blijken sterk doordrongen te zijn van het belang van een sterk leesonderwijs binnen de opleiding, en de opleiders die we gesproken hebben, zijn stuk voor stuk erg betrokken en geëngageerd.

De docenten gaven zeker blijk van een groot *urgentiebesef* als het gaat over leesonderwijs, en zijn ook bereid daar een engagement in op te nemen. Tegelijk blijken er een aantal stevige drempels te zijn die het moeilijk maken om dat ook om te zetten in de praktijk: een overvol curriculum, een gebrek aan tijd om studenten goed te begeleiden, en in Nederland ook de landelijke kennisbasistoets, die een (te) sterke impact heeft op de manier waarop leesstrategieën en -vaardigheden aan studenten worden aangeboden.

Wat ook opviel in de gesprekken met de opleidingen, is dat de inspanningen die gebeuren om de aandacht voor lezen bij hun studenten aan te wakkeren, veelal incidenteel zijn, op basis van losse initiatieven en individuele acties. Een geïntegreerd en uitgewerkt *taal-leesbeleid* ontbreekt daarbij vaak. Een algemeen taalbeleid is er in veel gevallen wel, maar opleidingen geven aan handvatten te missen om daar ook een specifiek leesbeleid aan te koppelen – terwijl dat net de motor kan zijn voor een doorlopende leerlijn, met goed leesonderwijs over de vakken heen, op een structurele manier. Eenzelfde beeld duikt op als het gaat over *leesmotivatie*: ook daar

is er geen gebrek aan tal van concrete initiatieven, maar die zouden aan rendement winnen als er meer over samenhang en diepgang wordt nagedacht. Zo worden studenten op diverse manieren aangemoedigd om boeken te lezen, maar krijgen ze weinig handvatten om op de hoogte te raken (en te blijven) van het huidige boekenaanbod.

Daarnaast liggen er ook nog noden als het gaat om *effectieve leesdidactiek*, waar het in opleidingen vaak nog ontbreekt aan expliciete instructie in kenmerken van deze didactiek en het belang van het werken aan kennisontwikkeling daarbij. Rijke teksten en samenwerkingsverbanden over de vakken heen werden in de gesprekken met de opleiders vaak genoemd, maar veel concrete kansen blijven in de praktijk nog onderbenut, of overstijgen het incidentele karakter niet. De slinger slaat ook nog vaak door richting leesplezier, waardoor de effectieve didactiek bij sommige opleidingen enigszins in de schaduw staat van die aandacht voor leesplezier.

Tot slot zijn er in de lerarenopleidingen ook nog kansen om hun aanpak rond *formatieve feedback* meer toe te spitsen op lezen en leesontwikkeling. Vaak krijgen studenten wel formatieve feedback op hun leerproces in algemene termen, maar ze zouden ook zeker baat hebben bij goede praktijkvoorbeelden en extra input om een beter zicht te krijgen op hoe ze de vooruitgang van hun (toekomstige) leerlingen op het vlak van lezen goed in kaart kunnen brengen.

De lerarenopleiding heeft een belangrijke taak naar het werkveld toe als het gaat om effectief leesonderwijs. Zo is het van belang om studenten nog beter te ondersteunen en kansen te bieden, zodat ze tijdens hun stage de effectieve leesdidactiek in kunnen oefenen. Via professionaliseringstrajecten rond effectieve didactiek en leesbevordering moeten leerkrachten ook na het afstuderen verder ondersteund worden om werk te maken van goed leesonderwijs. Lerarenopleidingen kunnen vanuit hun expertise een rol spelen bij het opzetten en uitvoeren van die trajecten, maar hebben behoefte aan bijkomende middelen om die rol ten volle te kunnen uitspelen. De prioritaire nascholingen rond begrijpend lezen en de *Lezen op school*-projecten laten in Vlaanderen alvast zien dat dergelijke inspanningen zeker kunnen renderen.

In de gesprekken met lerarenopleiders kwamen verder nog een aantal concrete ondersteuningsbehoeften naar boven. Zo zou een database met kennisclips, handige tools en goede praktijkvoorbeelden rond effectief leesonderwijs een hulp zijn voor veel opleiders. Denk aan uitwerkingen en voorbeelden rondom het inzetten van jeugdliteratuur bij het zaakvakonderwijs of het thematisch werken met coherente tekstcollecties. Verder kunnen ze ook bijkomende hulp gebruiken op het vlak van formatieve feedback (met welke werkvormen krijg ik zicht op de leesontwikkeling van leerlingen?), en bij het wegwijs maken van studenten in het recente boekenaanbod (hoe blijven we op de hoogte van passende boeken?). In het aanpakken van die noden zouden leesbevorderingsorganisaties en onderwijsadviseurs een rol kunnen opnemen, maar de lerarenopleidingen zijn er ook van overtuigd dat ze zelf onderling nog meer zouden kunnen samenwerken en uitwisselen.

8 Bijlage 1: overzicht van de opleidingen en de gespreksdeelnemers

Volgende opleidingen namen deel aan de gesprekken deel:

- Arteveldehogeschool (gespreksleider: Martijn Nicolaas)
 - Tinneke van Bergen, docent Nederlands
 - Mieke De Latter, docent Nederlands
 - Carolien Frijns, docent Nederlands en onderzoeker
 - Els Moonen, docent Nederlands
- Hogeschool De Kempel (gespreksleider: Bernard Bloem)
 - Marcel Lemmen, lid College van Bestuur
 - Anne van Buul, docent Nederlands
 - Chantal Fuchs, docent Nederlands
 - Helga van de Ven, vakgroepvoorzitter
 - Nikky Bergmans, docent Nederlands
- Hogeschool KPZ (gespreksleider: Marja Schippers)
 - Hugo van den Ende, docent taal en lezen
 - Ingrid Lammerse, voorzitter College van Bestuur
 - Renee van Rijswijk, vierdejaarsstudent
 - Wenckje Jongstra, docent-onderzoeker en studieleider masteropleiding Leiderschap en Innovatie
- Hogeschool van Amsterdam (gespreksleider: Carlijn Pereira)
 - Edwin Praat, vakgroepcoördinator
 - Camille Welie, hoofddocent
 - Aalt Prins, docent Nederlands / literatuur
- Hogeschool Windesheim Zwolle (gespreksleider: Carlijn Pereira)
 - Marc van Breukelen, docent Nederlands en vakgroepvoorzitter
 - Marleen Prins, docent Nederlands
 - Esther Loovers, docent Nederlands
 - Karin Haar, docent geschiedenis en Nederlands
 - Bar-Jan Wolters, teamleider pabo
- HU-PABO (gespreksleider: Jan Rijkers)
 - Carla Luyckx, directeur PABO-hogeschool Utrecht
 - Mirjam Snel, hoofdhogeschooldocent taal
 - Matthijs Brouwer, opleidingsmanager bij Seminarie voor Orthopedagogiek
- iPabo Amsterdam (gespreksleider: Carlijn Pereira)
 - José Smeets, vakgroepvoorzitter
 - Inouk Boerma, docent lezen
 - Martine Zeeman, docent lezen
 - Marcel van der Zee, opleidingsmanager
 - Susan Harrings, directrice Huizingaschool

- Iselinge Hogeschool (gespreksleider: Joanneke Prenger)
 - Mariëlle Dortant, taaldocent
 - Klaske Dankert, taaldocent
 - Lynn Bruijsten, taaldocent
 - Gerdo Velthorst, curriculumverantwoordelijke
 - Annelies Geessink, leerkracht groep 4 en taal-leescoördinator Essentius
 - Joelle Holstein, vierdejaarsstudent
- Marnix Academie (gespreksleider: Pedro De Bruyckere)
 - Marloes Alblas, docent Nederlands en vakgroepvoorzitter
 - Andrea Visser, docent Nederlands
 - Claire Koppenjan, derdejaarsstudent
 - Elke Ennen, eindverantwoordelijke voor de bachelor
- NHL Stenden (gespreksleider: Hilde Hacquebord)
 - Wies Bosma, taaldocent
 - Sander Veenema, taaldocent
 - Helen Goudmond, teamleider
 - Heleen Drenth, directeur Kindcentrum Driemaster
 - Maaïke de Vries, taaldocent
 - Wesley Dussel, vierdejaarsstudent
- Odisee, campus Aalst (gespreksleider: Marleen Lippens)
 - Anne Van Kerckhove, docent communicatieve en agogische vaardigheden
 - Ine Callebaut, docent Nederlands
- Odisee, campus Sint-Niklaas (gespreksleider: Martijn Nicolaas)
 - Geert Van Buynder, opleidingshoofd educatieve bachelor lager onderwijs
 - Elke Van Nieuwenhuyze, docent communicatieve vaardigheden en taalvaardigheid
 - Hilde Van den Bossche, taaldocent
 - Fien Lauwereins, tweedejaarsstudent
- PWPO Radboud universiteit (gespreksleider: Joanneke Prenger)
 - Prof. Dr. Anna Bosman, hoogleraar en opleidingsdirecteur
 - Dr. Kim Cordewener, opleidingscoördinator, universitair taaldocent
 - Dr. Mienke Droop, universitair taaldocent
 - Ryan Rietman, derdejaarsstudent
- PXL Hasselt (gespreksleider: Jan Rijkers)
 - Alida Pierards, lector taal en opleidingshoofd kleuteronderwijs
 - Ans Hubert, lector taal
 - Hilde Imberechts, vakgroepvoorzitter en lector taal
 - Katrien Daerden, lector taal
 - Katrien Degrie, lector taal
- UCLL (Brabant & Limburg) (gespreksleider: Marja Schippers)
 - Hilde De Wever, opleidingsverantwoordelijke
 - Greet Vanderheyden, taaldocent
 - Martien Geerts, taaldocent
 - Kristien Coussement, taaldocent
 - Hilde Vanbrabant, taaldocent

9 Bijlage 2: interviewleidraad

Om een goed en actueel beeld te krijgen van de aanpak op de lerarenopleidingen, namen leden van de Taalraad in november en december 2020 kwalitatieve interviews af bij docenten Nederlands, opleidingsmanagers, studenten en opleidingsscholen van 10 pabo's in Nederland en 5 lerarenopleidingen basisonderwijs in Vlaanderen. Via een semi-gestructureerd interview kwamen achtereenvolgens de vijf kernthema's uit het actieplan *Effectief onderwijs in begrijpend lezen* aan bod:

- hoe het gesteld is met het **urgentiebesef** bij de lerarenopleiders en bij de studenten,
- of er een **taal-leesbeleid** op de opleiding is,
- of de lerarenopleiders werken volgens de principes van **effectieve leesdidactiek** en of ze de studenten voorbereiden om dit ook toe te passen,
- hoe de opleiding de **leesmotivatie** van leraren-in-opleiding bevordert en stimuleert,
- en of ze studenten leren hoe ze de leesontwikkeling van hun leerlingen kunnen volgen via **formatieve feedback**.

Deze bijlage geeft de interviewleidraad weer die bij de gesprekken is gevolgd. Het doel was om zicht te krijgen op de aanpak van de opleidingen, om goede voorbeelden op te halen en om in kaart te brengen waar opleiders nog nood aan hebben in hun opdracht om studenten voor te bereiden op het geven van effectief leesonderwijs aan hun toekomstige leerlingen.

1. Welke opleiding is bezocht?	
Naam opleiding:	
Adresgegevens:	
Contactpersoon:	
Wie heeft het gesprek met de opleiding gevoerd?	
Wanneer heeft het gesprek plaatsgevonden?	
Waarom is deze opleiding geselecteerd voor een gesprek?	
Wat kenmerkt de opleiding? (Denk aan visie, populatie, locatie,...)	

2. Aanleiding en doel van het gesprek	
Voorstelronde: wie nemen deel aan het gesprek?	
<p>Introductie:</p> <p>Bent u bekend met het werk van de Taalraad?</p> <ul style="list-style-type: none"> • 5 kernthema's (urgentiebesef, taal-leesbeleid, effectieve didactiek, leesmotivatie, formatieve feedback) • Goed draagvlak voor aanbevelingen in Nederland en Vlaanderen. Geen zicht op lerarenopleidingen. • Ambitie Taalraad: effectief leesonderwijs voor elke leerling. Opleidingen zijn cruciaal. • Doel van het gesprek: inventariseren van: <ol style="list-style-type: none"> 1 draagvlak voor aanbevelingen van Taalraad bij de opleidingen; 2 behoeften en knelpunten van opleidingen bij het realiseren effectief leesonderwijs 3 goede voorbeelden van leesonderwijs op Vlaamse en Nederlandse lerarenopleidingen 	
3. Warmmakertje	
Wat kenmerkt de opleiding?	
Waar zijn jullie trots op? Wat is jullie grootste succes en waarom?	
Wat maakt jullie opleiding bijzonder?	
Stel, je mag een hartenwens doen voor de opleiding. Wat zou je dan wensen? <i>(Deze vraag kan ook achteraf gesteld worden)</i>	

4. Urgentiebesef	
<ul style="list-style-type: none"> • Uit het Nederlandse en Vlaamse PIRLS-onderzoek blijkt dat de leesvaardigheid van leerlingen achteruitgaat, en dat weinig leerlingen voor hun plezier lezen. Is dat volgens u voelbaar binnen de lerarenopleiding, en zo ja: op welke manier? 	
<ul style="list-style-type: none"> • De opleiders zijn een belangrijk rolmodel als het gaat om lezen (zie het rapport 'Van kneulpunt tot speerpunt', Universiteit Antwerpen, p. 66). Hoe kijkt u hier zelf tegenaan? 	
<ul style="list-style-type: none"> • Is lezen belangrijk op uw opleiding? Waarom wel/niet? Waar blijkt dat uit? 	
<p>➤ Conclusie: er is geen/enige mate/veel urgentiebesef voor lezen op de opleiding, dat blijkt uit:</p>	
5. Leesbeleid: Hoe ziet het leesonderwijs er op de opleiding uit?	
<ul style="list-style-type: none"> • Beleid voor lezen? • Verantwoordelijke binnen de opleiding? • Draagvlak in het hele team voor lezen? • Vak apart/integratie in andere vakken/thema's • Doorlopende leerlijn? • Methodes (welke?)/geen methode/rijke teksten (hoe?) • Methodiek (welke?) • Hoeveel tijd? • Externe partners (bijvoorbeeld schrijvers, bibliotheek?) 	
<p>➤ Conclusie: Wat zijn de sterktes t.a.v. het leesbeleid van de opleiding? Waar liggen verbeterpunten? Wat zijn kansen om de verbeterpunten aan te grijpen?</p>	
<p>➤ Op welk vlak zou de opleiding ondersteuning kunnen gebruiken t.a.v. het leesbeleid?</p>	

6. Effectieve vakdidactiek, A. op de opleiding, B. op de scholen	
<p>A. Welke didactiek(en) krijgen studenten aangeboden? Mogelijke kenmerken die aan de orde komen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Werken met betekenisvolle thema's/lezen in de zaakvakken • Werken met rijke teksten (welke?) • Activeren van voorkennis • Directe instructie/modeling • Belang van interactie • Differentiatie • Uitdagende, authentieke opdrachten • Leesmotivatie (later gaan we hierop verder) • Doorlopende leerlijn 	
<p>B. Didactiek op de basisscholen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Is het leesonderwijs dat op jullie opleiding aangeboden wordt van invloed op het leesonderwijs op de scholen waar de studenten stage lopen of gaan werken? Krijgen jullie daar feedback over? • Speelt de opleiding een rol bij het verbeteren van het leesonderwijs op de scholen die aan de opleiding verbonden zijn? 	
<p>➤ Conclusie: Wat zijn de sterktes t.a.v. de aangeboden didactiek op de opleiding (voor de studenten en voor de opleidingsscholen)? Waar liggen verbeterpunten? Wat zijn kansen om de verbeterpunten aan te grijpen?</p>	
<p>➤ Op welk vlak zou de opleiding ondersteuning kunnen gebruiken t.a.v. didactiek?</p>	

7. De student als lezer – Leesmotivatie op de lerarenopleiding	
<ul style="list-style-type: none"> • Hoe wordt er gewerkt aan de leesmotivatie van de studenten? • Komt het bevorderen van leesmotivatie van basisschoolleerlingen aan bod tijdens de opleiding? <p>Kenmerken die aan de orde kunnen komen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ De opleiding beschikt over een aanbod van kinder- en jeugdliteratuur ○ Lezen maakt deel uit van het dagelijks programma ○ Aandacht voor voorlezen ○ Aandacht voor begeleid vrij lezen ○ Aandacht voor creatief schrijven ○ Aandacht voor werkvormen als boekenkring, boekgesprekken, boekverslagen ○ De leraar als rolmodel ○ Aandacht voor klasoverstijgend werken rond lezen, bv. via een auteurslezing, nationale campagnes, bv. de Kinderboekenweek (NL), de Jeugdboekenmaand (VL), De Nationale Voorleesdagen (NL), De Nationale Voorleeswedstrijd (NL), de Voorleesweek (VL), de Poëzieweek, de Nederlandse Kinderjury (NL), de Kinder- en Jeugdjury (VL). 	
<p>➤ Conclusie: Wat zijn de sterktes t.a.v. het bevorderen van de leesmotivatie van de studenten? Waar liggen verbeterpunten? Wat zijn kansen om de verbeterpunten aan te grijpen?</p>	
<p>➤ Op welk vlak zou de opleiding ondersteuning kunnen gebruiken t.a.v. het bevorderen van leesmotivatie (voor de studenten en voor de opleidingsscholen) ?</p>	

8. Formatief evalueren en formatieve feedback	
<ul style="list-style-type: none"> • (voor Nederland:) Bent u bekend met de formatief evaluatiekaders van SLO? • Is er een praktijk van formatief evalueren op de opleiding? • Hoe is er aandacht voor het volgen van de eigen studenten? Hoe wordt aan de studenten geleerd hoe ze straks hun basisschoolleerlingen kunnen volgen? Op welke manier? • Hoe wordt het werken vanuit deze aanpak ervaren door studenten? • Komt formatief evalueren op de basisschool in het curriculum of tijdens de stage aan bod? 	
<p>➤ Conclusie: Wat zijn de sterktes t.a.v. formatief evalueren? Waar liggen verbeterpunten? Wat zijn kansen om de verbeterpunten aan te grijpen??</p>	
<p>➤ Op welk vlak zou de opleiding ondersteuning kunnen gebruiken t.a.v. formatieve evaluatie?</p>	
9. Afronden	
<ul style="list-style-type: none"> • Hartenwens voor leesonderwijs? Belangrijkste punten uit gesprek samenvatten • Hoe verder? • Verslag van dit gesprek • Overkoepelend rapport van alle gesprekken • Daaruit: goede voorbeelden, handreikingen en eventuele activiteiten, zoals een uitwisselingsbijeenkomst. • Afstemmen over correcte weergave in verslag • Wij houden u op de hoogte. • Hartelijk bedankt. 	

10 Referenties

Iselinge Hogeschool (2021). *Lezen laat je denken!*

Online raadpleegbaar op:

<https://www.iselinge.nl/Onderzoek/Academische-Werkplaats/Lezen-laat-je-denken>

Jongstra, W., Van den Ende H. & Pauw I. (2020).

“De meervoudige kracht van schurende en naburige teksten”. In: *Veerkracht*, 17 (1), p. 8-12.

Online raadpleegbaar op: <https://www.kpz.nl/wp-content/uploads/2020/03/Wenckje-Jongstra-Hugo-vd-Ende-Ietje-Pauw-De-meervoudige-kracht-van-schurende-en-naburige-teksten.pdf>

Odisee (2021). *Odisee leest en doet lezen*. Online

raadpleegbaar op: <https://www.odisee.be/odisee-leest-en-doet-lezen>

Schiepers, M. e.a. (2020). *Volop taal*. Didactiek

Nederlands voor de lagere school. Gent, OWL Press.

UCLL (2021). *Lezen met begrip*. Online

raadpleegbaar op: <https://lezenmetbegrip.ucll.be/>

Colofon

Effectief leesonderwijs in de
lerarenopleiding:
kansen, drempels en uitdagingen

©2021 Algemeen Secretariaat Nederlandse
Taalunie

Tekst: Heleen Rijckaert & Carlijn Pereira
Redactie: Steven Delarue

Opmaak: Ellen Haksel

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke
andere wijze dan ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any
form, by print, photocopy, microfilm or any other
means without written permission from the
publisher.

Telefoon

+ 31 (0)70 – 346 95 48

E-mail

info@taalunie.org

Bezoekadres

Paleisstraat 9

2514 JA Den Haag

Nederland